

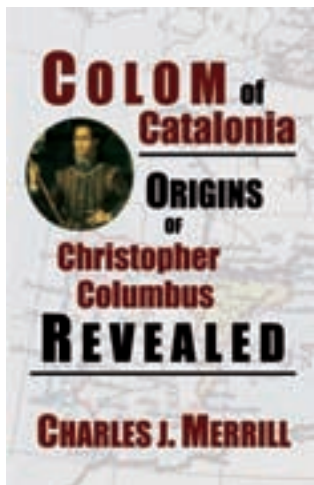
>> *Detall del Mapa Cresques de 1375.*

La conquesta catalana del nou món

Cada vegada queden menys persones que puguin negar la catalanitat del descobriment d'Amèrica, després de les nombroses investigacions que s'han anat portant a terme i de refrescar la memòria de la gent respecte de la capacitat que tenia la marina catalana per dur a terme una gesta d'aquestes característiques.

NARCÍS SUBIRANA > TEXT

>> *Colom of Catalonia: Origins of Christopher Columbus Revealed, de Charles J. Merrill.*

Els nostres navegants eren des de feia segles uns dels més experimentats del món. Catalunya, a banda de tenir els més experts mariners, tenia els millors cartògrafs. Cal recordar que l'atles català de 1375 d'en Cresques, que es troba a la biblioteca nacional de París, descriu les rutes que havien seguit els nostres navegants per molts llocs del món poc coneguts per als mariners d'aquella època.

Em fa bullir la sang que hagi de ser jo, un investigador local, el qui escrigui aquest article, en comptes d'un professor d'història medieval o moderna d'alguna prestigiosa universitat catalana. Segurament la raó és que quan algun cop aquest hipotètic professor ha tret el tema, els seus propis companys se n'han rigut, i per no sentir-se ofès ha optat per no voler-ne parlar. El més senzill per a ell és afirmar que no ha estudiat prou la qüestió per poder escriure al respecte.

En canvi, el professor Charles J. Merrill, de la Universitat de Mount Saint Mary de Maryland, als Estats Units d'Amèrica, després d'estudiar durant divuit anys totes les teories sobre la procedència de Cristòfor Colom, ha arribat a la conclusió que el navegant només podia ser d'origen català. L'any 1922 el peruà Luis Ulloa, aleshores director de la biblioteca nacional de Lima, va anar a París per trobar proves de l'origen gallec de Colom, però en comptes d'això, l'any 1927, després de revisar nombrosos documents i pergamins, arribà a la conclusió que Colom no era ni genovès ni gallec, sinó que havia nascut i s'havia criat a Catalunya. Ulloa, que va disposar de la inestimable ajuda de l'advocat i estudiós Enric Mitjana de las Doblas per fer les genealogies i buscar documentació, va morir i va ser enterrat el mes de febrer del 1936 a Barcelona. Foren molts altres historiadors i homes de ciències els que difongueren la seva tesi, com Antoni Rovira i Virgili, Ferran

Catalunya, a banda de tenir els més experts mariners, tenia els millors cartògrafs

>> Fragment d'un mapa de Catalunya del segle XIX.

Valls i Taberner, Ferran Soldevila, Francesc Carreras i Candi o el mateix cronista oficial de Girona, Joaquim Pla Cargol, gendre de Josep Dalmau i Carles. Francesc Carreras i Valls, director de l'Arxiu Històric Notarial de Barcelona, també va publicar alguns llibres sobre la catalanitat del descobridor, que van ser molt ben acollits pels lectors.

L'empresa del descobriment

El més important, a banda de si Colom era català o no, és que l'empresa també era catalana o de la Corona catalanoaragonesa, ja que va ser promoguda per Ferran II, comte de Barcelona i senyor de Pals, i hi van participar l'escrivà de ració de la Corona catalanoaragonesa Lluís de Santàngel, el tresorer reial Gabriel Sanchis i els primers mariners i tripulants d'origen català. Anaren també amb l'expedició dotze monjos de Montserrat, el cap dels quals era fra Boïl, i també el capità de l'orde de Santiago Pere Margarit i

Bertran, senyor de Castell d'Empordà, casat amb Maria Carrillo, dama d'Isabel la Catòlica, i cosí de Cristòfor Colom. Buscant, podem trobar al llarg dels segles els historiadors que així ho confirmen. En el segle XVI, Cristòfor Despuig, en els *Col·loquis de la insigne Ciutat de Tortosa*, assegura que la descoberta d'Amèrica va ser obra del rei Ferran i que els castellans no hi van tenir res a veure. En el segle XVII, Andreu Bosch, franciscà de Perpinyà, en el llibre *Sumario*, diu que tots els mariners eren catalans i que per això Catalunya ha guanyat fama universal. En el segle XVIII, Serra i Postius, en la seva *Història eclesiàstica de Catalunya*, torna a assegurar la catalanitat de Colom.

**L'empresa del descobriment
va ser promoguda per Ferran II,
comte de Barcelona i senyor de Pals**

>> Escut de Pals.

JUDIT PUJADÓ

>> Edifici on possiblement hi va haver les Cortes de Pals.

Als estudis històrics de Francisco de Paula Valladar, de les acadèmies de la Història i de Belles Arts de Granada, publicats el 1892 i titulats *Colón en Santa Fe y Granada*, a la pàgina 42, diu: «Els cronistes castellans volien totes les glòries per a Isabel. Els aragonesos discuteixen encara la procedència dels diners que donaren a Colom i aquesta és ja una lluita de segles i segles...».

Abans que Barcelona capitulés el 1714, a l'última junta de braços que se celebrà al saló de Sant Jordi de la Diputació, el portaveu del braç militar, entre moltes altres raons per no rendir-se, exposà: «Les nostres desgràcies començaren quan l'últim rei d'Aragó Don Ferran el Catòlic jurà a Segòvia l'any 1475 com a rei de Castella». Barcelona va ajudar Ferran en la conquesta de Granada amb 100 quintars de pólvora, després que es cremés accidentalment la del campament de Santa Fe que hi havia als magatzems reials. Recordem que la pólvora es fabricava a Catalunya. Va ser gràcies a l'expedició i al socors de 2.000 voluntaris també catalans que el 2 de gener de 1492 Granada es va rendir als reis i la península Ibèrica va quedar lliure de captiveris després de 782 anys de domini musulmà. A la mateixa ciutat de Granada, el 30 d'abril de 1492, el rei Ferran va firmar el contracte

amb Cristòfor Colom per al descobriment de les Índies i hi va aportar 17.000 ducats. Aquestes capitulacions van ser guardades a l'Arxiu Reial de Barcelona i registrades per Joan de Rois de Coloma, escrivà i segellador de la Cancelleria Catalana. Si les capitulacions van ser guardades en aquest arxiu –ara Arxiu de Catalunya-Aragó– per l'escrivà de la Cancelleria Catalana, és que l'empresa havia de ser promoguda per Ferran II, com a rei de Catalunya-Aragó. A part que els 17.000 ducats pagats per Lluís de Santàngel, escrivà de ració també de la Corona catalanoaragonesa, eren diners usats als Països Catalans. Els ducats no van ser introduïts a Castella fins al 13 de juny de 1497. Aquestes són dues raons més que ens porten a concloure que l'empresa no podia ser castellana: els diners eren catalans, i els funcionaris i la part administrativa també.

El 3 d'abril de 1493, en tornar del descobriment, Colom va entrar a Barcelona perquè s'hi estava el rei Ferran, i en aquesta ciutat varen ser batejats els sis primers indis. Del monestir de Montserrat hi anaren 12 monjos catalans, amb fra Bernat de Boïl com a patriarca de les Índies i *legado e latere*. Catalunya his contribuï també amb 200 homes, manats per Pere Margarit, el qual va ser el primer governador de la primera

Va ser gràcies a l'expedició i al socors de 2.000 voluntaris catalans que el 2 de gener de 1492 es rendí Granada

>> *La muralla de Pals.*

fortalesa que es construí a l'illa de Cibu. Només a l'illa Espanyola, el patriarca Boil va destruir més de 160.000 ídols. Va fundar les primeres esglésies, va construir els primers bisbats i 5 dels seus monjos –inclòs l'aragonès fra Julián– foren bisbes. Jeroni Pasamonte, aragonès, fou el primer oficial reial i tresorer de les Índies. L'únic capellà que Colom s'emportà en el seu primer viatge fou un mercedari aragonès.

El meu pare, familiar i veí del mas on nasqué Dalmau Carles, a Sant Cebrià dels Alls, al bell mig de les Gavarres, ja l'any 1933 tenia com a llibre d'estudi *La terra catalana*, que diu que Colom era d'origen català i que fou rebut pels Reis Catòlics a Barcelona. Però aquest i altres llibres similars es deixaren de publicar després de la guerra en ser prohibits per la dictadura del general Franco, i van passar anys sense que se'n parlés, fins que van quedar mig esborrats del record de les persones. No va ser fins als anys 50 que es tornaren a publicar nous articles que confirmaven la catalanitat de l'almirall Colom. Des del 1975 no passa cap any que no es publiqui un o més volums sobre l'origen català de Colom. Pere Català Roca, Caius Parellada, Teresa Baqué i Estadella, Jordi Bilbeny, Charles Merrill i moltes altres persones, com Eva Sans, Lleonard Garcia o Lluís Corredor,

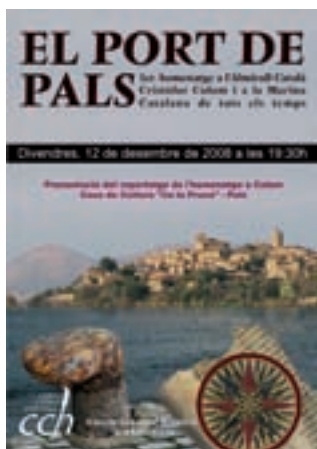
no paren de treure documentació i proves sobre aquests fets. Durant els segles XVI, XVII i XVIII els llibres que parlaven d'Amèrica no es podien publicar si no eren abans llegits i corregits per un censor. I dels que es ja estaven editats se n'elaborà una llista anomenada *de llibres prohibits* que s'havien d'entregar a la Inquisició sota amenaça de pena de mort si no es complia.

Documents colombins

Els documents més antics que parlen de Colom i del seu primer viatge són tres: els plets del seu fill Dídac Colom contra el fiscal del rei, publicats en el volum 19 de la col·lecció de documents inèdits de les Índies; el llibre de Fray Bartolomé de las Casas o Casaus *Historia General de las Indias*, i la còpia del llibre suposadament escrit pel seu fill Ferran Colom, l'original del qual no s'ha trobat. No ens podem fiar de les declaracions fetes en un plet en què es decidia el compliment de les capitulacions entre Colom i el rei. El memorial de greuges que va presentar Dídac Colom era en part per provar que li pertanyia la dècima part de les rendes de l'almirallat. La família Colom guanyà dos cops els plets contra la Corona. La primera sentència de Sevilla de l'any 1511 fou totalment favo-

L'empresa no podia ser castellana si els diners eren catalans i els funcionaris i la part administrativa també

>> **Cartell anunciador de la presentació de l'audiovisual El port de Pals.**

>> **Drassanes de Barcelona i monument a la batalla de Lepant.**

nable a la família de l'almirall. L'any 1535 la fiscalia reial aconseguí treure-li el virregnat, però la família Colom encara continuà tenint les possessions d'Amèrica i el títol d'almirall. Els plets van durar 80 anys, durant els quals la fiscalia reial va intentar rescindir el contracte o capitulacions de Santa Fe. En el moment de firmar-les els reis pensaven que Colom trobaria només unes quantes illes o terres de poca importància, però va descobrir uns territoris molt més grans que la península Ibèrica, rics, amb mines d'or i tota classe de fruites i cereals. Aquí va començar per part de la corona castellana un reguitzell de desqualificacions i argücies legals per mirar de quedar-se tot el que havien promès en les capitulacions a Cristòfor Colom.

La majoria de les persones donen per cert tot el que han après a l'escola i no van quasi mai a trobar la font primària per contrastar com van anar els fets. Per tenir un punt de vista més precís hem de treure'ns les teranyines que ens tapen els ulls i que no ens deixen veure més enllà del que hem llegit als llibres. Hem de pensar que allò que està escrit està copiat d'altres llibres, i aquests d'altres còpies i documents que no són els originals, i algunes vegades ens podem trobar que el mateix original sigui una redacció feta en interès del que el va escriure. De la mateixa manera que s'han manipulat documents per conveniència dels estats

i de particulars, també es pot haver canviat el lloc de sortida de la primera expedició de Colom per alguna raó. Des de fa uns vint anys, algunes persones han anat trobant tota classe de documents i indicis que el primer viatge de Cristòfor Colom cap al Nou Món podria haver sortit de la vila de Pals. Quins són aquests documents i proves materials que ens porten cap a aquest raonament?

El port de Pals

Col·laborant amb Anna M. Corredor en la recerca dels topònims de Pals vaig adonar-me que generalment tots els noms de lloc del municipi palsenc són molt antics, que tots els camps, boscos, estanys i rius tenen el seu propi nom des de fa centenars d'anys. Vam buscar el nom del riu que passa per Pals però no el vam poder trobar, i vaig pensar que era molt estrany tenir un riu sense nom... Tenim el riu Ter, el Daró, la petita riera de Quermany, i tots tenen el seu nom, però al riu de Pals se'l coneix tan sols com *riera Grossa*. Si seguim el curs de la riera, ja fora del terme de Pals per la part de ponent, un dels seus braços agafa el nom de *riera de Fitor*, i un altre braç que ve d'Esclanyà i Begur també té el seu nom: és anomenat *riera de Salses*; o sigui que el riu que passa per Pals podria ser el riu de Fitor o riu de Salses. Aquí és on trobem un altre indicatiu, perquè segons les cròniques sabem que l'almirall Colom va sortir de «Palos» per la barra o riu de «Saltes». No creieu que són dos topònims molt semblants per a dos rius tan llunyans?

Un dels principals raonaments d'alguns historiadors per rebutjar la sortida de la primera expedició de Pals és que en la seva platja és impossible que hi hagués hagut un port, en ser una platja oberta a tots els vents i de difícil navegació. A més, en desguassar-hi dos rius, les aigües aporten gran quantitat de sediments que es dipositen al fons marí i formen grans bancs de sorra, que han provocat al llarg del temps nombrosos naufragis.

Fa dos anys l'Eva Sans i jo mateix, ambdós del Cercle Català d'Història, vàrem provar que no és així, després de trobar documentat el port, algunes restes d'edificis, els seus propietaris i moltes persones que hi habitaven. El port de Pals es trobava molt a prop de la torre de Mar, la que nosaltres coneixem com a *torre Mora*. La línia de la costa ha reculat

JORDI PUJADO

Tres famílies de Pals deien que els seus avantpassats havien estat navegants i mariners que havien acompanyat Cristòfor Colom

>> *Mapa dels voltants de Palamós on figura Pals, obra de Nicolas de Fer, realitzat el 1705 per encàrrec de Lluís XIV de França.*

uns 300 metres a causa dels sediments que han anat portant el riu Ter i el Daró, la qual cosa va tancar el port de Pals. Aquest fenomen de sedimentació ja el va estudiar fa més de 70 anys el nostre geòleg i geògraf Joan Carandell i Pericay i més tard ho va publicar en el llibre *El Bajo Ampurdan*. També el geòleg Lluís Pallí i Buixó té nombrosos treballs sobre la zona, alguns de publicats en els *Estudis del Baix Empordà*; en els seus gràfics es veuen les nombroses vegades que va canviar la desembocadura del Ter, fins i tot ajuntant-se amb el Daró i portant les seves aigües a l'estany del Vernegar, al costat de les basses d'en Coll. Hem de pensar que ara fa 500 anys la ratlla marítima de l'aigua de mar, pel costat del terme de Pals i Begur, arribava fins a les coves d'en Reig, allà on ara hi ha el pàrquing del minigolf, i formava un golf –al qual ja va fer referència Josep Pla–; i els dies de molt temporal encara arribava més a l'interior.

Anna M. Corredor, en el seu treball publicat en els *Estudis del Baix Empordà* titulat «Temps de pescadors i comerciants a la platja de Pals», explica que al voltant de la torre de Mar hi havia hagut unes edificacions, de les quals encara en resten alguns vestigis; i Josep Pla també explicava que amb prou feines n'afloraven uns murs destruïts, uns arcs trencats, unes restes passades.

Més coincidències

Esteve Almar, veí de Pals, que havia freqüentat la zona a començament del segle xx, també parlava de l'estat ruïnós d'aquelles construccions. Les descriu com d'una sola planta, sense teulats ni portes ni finestres, i abandonades. També Anna M. Corredor explica en els seus estudis que resulta prou significatiu que entre els 56 oficis de la gent de Pals, ordenats de més a menys, el de pescador figuri en el quart lloc.

Per altra banda, en el diari de bord de Cristòfor Colom, el dia 21 de novembre hi trobem anotat que el quadrant se li havia fet malbé perquè marcava 42° al nord de l'equador, i ell sabia que es trobava més al sud, a l'arxipèlag de les Bahames. Segons ell mateix explica, va comparar la línia dels 42° especificant que es trobava tan al nord com en el port dels Mars. S'ha buscat a Palos i no s'ha trobat cap topònim o referència històrica que esmenti aquest port dels Mars, ni a cap altre lloc. Fa temps, buscant a l'Arxiu Diocesà de Girona, vaig trobar unes llicències per pescar els diumenges a fi de pagar unes obres que es van fer a l'església de la vila. Aquestes llicències les donaven als pescadors per poder pescar a «les mars de Pals». Si el port retrobat de la vila de Pals es trobava

El port de Pals es trobava molt a prop de la torre de Mar, la que nosaltres coneixem com a torre Mora

Palos versus Pals

La possibilitat que Cristòfor Colom salpés de Pals és, segons Francesc Albardaner, del tot inversemblant. En els milions de contractes de noliejament que es troben als arxius hi apareixen nombrosos ports catalans i gironins: Cotlliure, Canet de Rosselló, Cadaqués, Roses, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Blanes, entre d'altres. Que Pals no hi figuri indica que, encara que a la població hi hagués hagut un petit port, aquest no hauria tingut cap importància. El fet que s'hagi trobat un document que explica que es va carregar una saca de farina per dur-la a Palamós no significa per a Albardaner gaire res en comparació amb la quantitat de documentació de tota mena que avala el port de Palos de la Frontera com el punt indiscutible de sortida de les caravel·les de Colom. A més, quan els fills de Colom van iniciar plets contra la Corona de Castella, aquesta pretenia demostrar que van ser els germans Pinzón els descobridors d'Amèrica, i van desfilar pel tribunal tot de veïns de Palos com a testimonis. La Corona de Castella havia comprat, prèviament al primer viatge, el senyoriu de Palos per assegurar-se que no tindria cap problema amb altres senyors. D'altra banda, els veïns de Palos –segons Albardaner– es dedicaren al llarg del segle xv a saquejar les naus portugueses que feien el comerç amb Guinea, i quan ja no van poder fer-ho més van començar a entrar al Mediterrani. Justament va ser en una d'aquestes incursions que van saquejar la nau d'un mercader de Barcelona, que anava plena de bales de llana. El mercader tenia prou influència perquè els consellers de Barcelona presentessin una queixa als castellans on lamentaven els fets i n'acusaven un dels germans Pinzón, de la vila de *Pals*. Els altres dos acusats també eren andalusos. Si hi surt escrit el nom de *Palos* en català és perquè el document està escrit en català, no perquè fos el Pals de l'Empordà, explica Albardaner.

Judit Pujadó

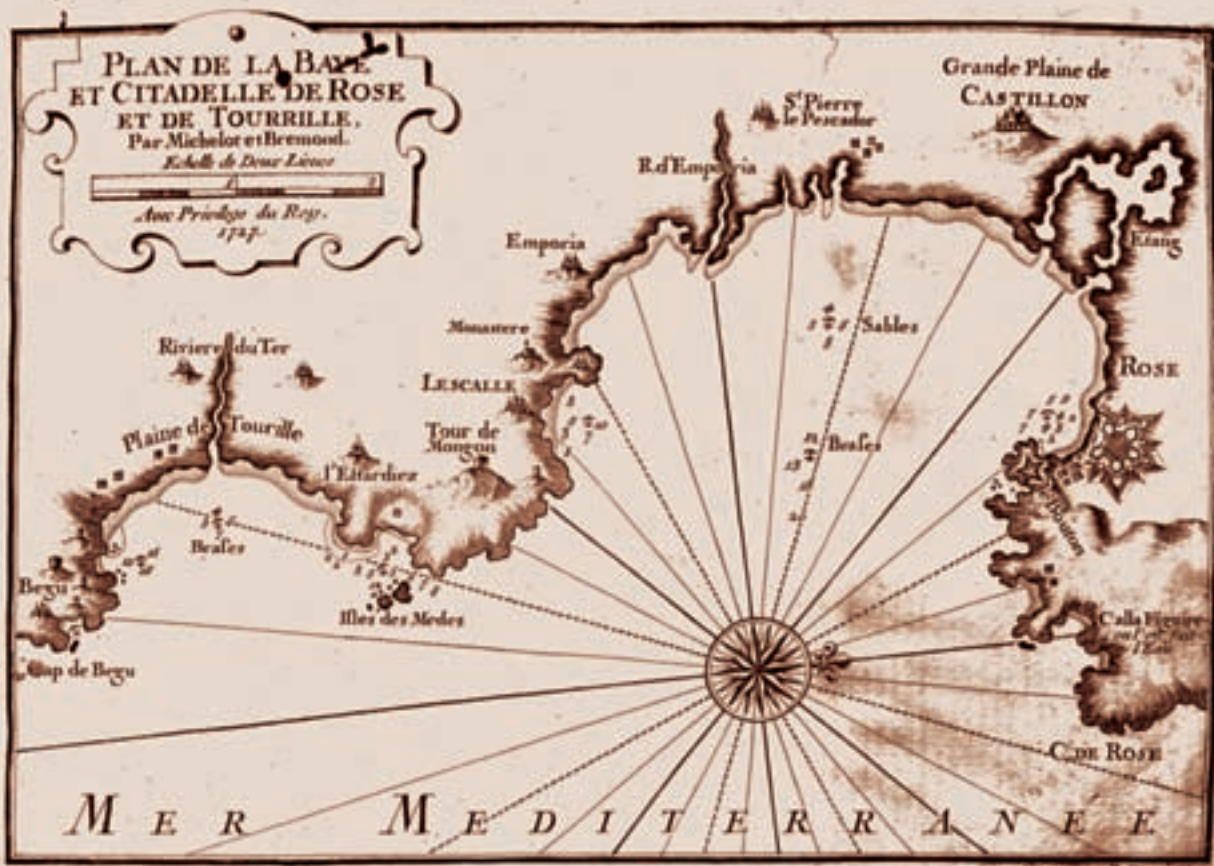

>> Francesc Albardaner.

a tocar de la platja bé que podria ser el port de les Mars de Pals, sobretot tenint en compte que el paral·lel 42 passa per sobre mateix de la platja de Pals, on tenim documentat el port de Pals. A més, en el seu diari de bord, l'almirall esmenta una dada contradictòria i impossible: per creure que el quadrant era bo, el movia i diu que veia el nord tan alt com a Castella. Si busquem aquest paral·lel a la península Ibèrica, trobarem que sens dubte no passa per cap port de Castella sinó, exactament i tal com dèiem anteriorment, pel damunt del port de Pals.

Però les referències que vinculen l'almirall Colom amb Pals no s'aturen aquí. Les llegendes són la part de la història que, recollida per la memòria de les persones i pel pas dels anys, després de generacions es converteixen part en història i part en ficció, però algunes vegades la llegenda és més real que la mateixa història, en ser aquesta manipulada pels governants i les persones en interès propi. Fins a mitjan segle xx, a Pals hi havia tres famílies que explicaven la mateixa història des de feia generacions. Deien que els seus avantpassats havien estat navegants i mariners i que havien acompanyat Cristòfor Colom a la descoberta d'Amèrica. Deien que tenien antics documents escrits en llatí al fons de la calaixera que així ho confirmaven. Portaren els documents al capellà del poble perquè els llegís, ja que era l'única persona que els entenia. Aquest, després d'examinar els documents, els digué que no ho expliquessin a ningú ja que si ho sentien gent de fora «els prendrien per bojós».

Buscant algun privilegi que el rei hagués pogut donar a la vila de Pals n'hem trobat un de molt curiós que va concedir després que Ferran II d'Aragó –el Catòlic– rebés a Barcelona Cristòfor Colom en tornar del seu primer viatge i d'autoritzar la segona expedició. Després de la partida de l'almirall en el seu segon viatge, el rei anà a Saragossa i des d'allà, el 12 de desembre de 1493, concedí al burgès de la Bisbal i procurador reial de la vila de Pals Joan d'Almar, dit *Major*, el títol de *generós*, després d'haver llegit un memorial que aquest li havia tramès. Continuem treballant per conèixer el contingut d'aquesta súplica i comprovar si ens pot donar alguna nova pista per avançar en la veritable història del descobriment.

Algunes cròniques diuen que Colom va tornar del seu primer viatge solament en dues caravel·les. Una va anar a Barcelona i la seva, al port d'on havia sortit. Els Reis Catòlics el van escriure perquè es traslladés a Barcelona. Segons la història oficial, Colom va anar «de Palos a Barcelona» a peu en tres dies. Com sabem, de Palos a Barcelona hi ha uns 1.200 km. Per recórrer aquesta distància, fa 500 anys es tardava un mes; en canvi, de Pals (Baix Empordà) a Barcelona hi ha 140 km, que es podien recórrer perfectament en 3 dies. Possiblement, la primera trobada amb els reis podria haver-se produït al monestir de Sant Jeroni de la Murtra, a Badalona, on es trobaven allotjats, i que quedava encara més a la vora de Pals. Les fonts ens parlen de l'enorme expectació que despertava aquella comitiva i de la gent que s'abocava al camí per veure l'almirall Colom, que portava indis i animals exòtics de tan llunyanes terres.

Sóc conscient que tot el que es relata en aquest article costa molt de creure. Sembla impossible que s'hagi pogut esborrar uns fets com aquests de la memòria de les persones i dels llibres d'història. Entenc que hi ha persones escèptiques davant d'un fet tan important. Jo mateix, els primers anys de sentir a parlar del des-

cobriment, dels censors, de les desaparicions misterioses de documents, dels llibres de la Inquisició... tot em semblava que era molt exagerat i que era fruit de conviccions més aviat nacionalistes, però a còpia d'aprofundir-hi m'he adonat que no és així. Llegint antics llibres i documents he vist que els investigadors van per un camí bastant encertat, perquè de manipulació intencionada sobre la descoberta d'Amèrica n'hi ha hagut molta. Pot ser que algunes de les hipòtesis no siguin correctes, per això s'han d'anar revisant i aprofundint les investigacions perquè al final es pugui conèixer la veritable història del que s'ha volgut esborrar de la nostra memòria com a nació. Espero el dia que aquests documents que es creuen desapareguts i molts dels quals continuen guardats dins dels arxius enmig de milers de papers els trobi algun curiós investigador i els tregui a la llum per confirmar que, el dia 3 d'agost de 1492, la gent de Pals va acomiadar la més gran expedició que recorda la humanitat i encara avui dia segueix meravellant més que mai pel viatge que realitzaren i per les terres que trobaren.

Narcís Subirana és investigador del Centre Català d'Història.

>> En aquests mapes antics, davant la torre Mora o torre de Mar hi apareix una àncora que indica un lloc d'ancoratge.

Sóc conscient que tot el que es relata en aquest article costa molt de creure